

„Laugarvatn: Draumaland listamanna!“

Eyrún Ingadóttir

Eigandi ljósmyndar Eyrún Ingadóttir, ljósmyndar ókunnur.

Eyrún Ingadóttir sagnfræðingur hélt fyrirlestur 25. júní 2005 á málþingi um Héraðsskólann sem alþjóðlega listamiðstöð. Fyrirlesturinn var um tíma birtur á netinu á slóðinni <http://www.gullkistan.is/calm/sagan.htm>, var sóttur þaðan 2. október 2008 og birtist hér með leyfi höfundar.

Laugarvatn: Draumaland listamanna!

Segja má að þrír menn hafi haft hvað mest áhrif á þróun Laugarvatns sem skólaseturs. Þar ber fyrstan að telja Jónas Jónsson frá Hriflu sem hjó á þann hnút sem var í skólamállum sunnlendinga fram á þriðja áratug 20. aldar.

Guðjón Samúelsson benti fyrstur manna á Laugarvatn sem heppilegasta og fegursta stað fyrir héraðsskóla Sunnlendinga og teiknaði síðan stórbyggingu í sveitabæjarstíl bæði fyrir skóla og gistihús. Guðjón?...fann, að í hinu broshýra landslagi mátti ekki vera þung bygging með beinum línunum, heldur form fornra sveitabæja í hinni mildu og fögru sveit." en svo tók Jónas frá Hriflu til orða síðar.

Héraðsskólinn á Laugarvatni var stofnaður árið 1928. Aðeins var búið að reisa hluta skólahússins þegar skólinn hófst 1. nóvember það ár en m.a. tóku nemendur þátt í að innrétta hluta húsnæðisins í sjálfbodastarfi.

Við skólasetningu 4. nóvember 1929, en þá var jafnframt vígsla fyrir nýjan hluta hússins, sagði Jónas Jónsson frá Hriflu m.a. að framtíðardraumur um skólann væri sá að húsið yrði notað allan ársins hring með einhverjum hætti. Auk aðalhlutverksins ætti hann að vera notaður til námskeiða vor og haust og til sumardvalar fyrir gesti. Jónas kvaðst m.a. hafa hugsað sér að skólinn

"... væri helgaður listamönnum landsins til vikudvalar, þar sem þeir gætu notið samvista, kynningar og sumarhvíldar við náttúrufegurð Laugardals." Margir listamenn hefðu gefið skólanum, eða heitið honum, listaverkum og taldi Jónas að Laugardalur væri eins konar draumaland listamanna?... vegna margbreytilegrar fegurðar og að skólinn veiti einkar hentug skilyrði, til þess að þeir gætu notið þess, sem dalurinn hefði að bjóða slíkum mönnum."

Sumarið 1931 var svo nokkrum listamönnum, ásamt eiginkonum, boðið til þriggja daga dvalar í Héraðsskólanum á Laugarvatni. Ekki gátu allir komið en þetta átti að vera ofurlítil viðurkenning frá skólanum fyrir listaverkagjafir þar sem skólinn hafði fengið. Hugmyndir forsvarsmanna skólans voru mjög í þá átt að Laugarvatn ætti að vera draumaland listamanna. Meðal annars segir Bjarni Bjarnason skólastjóri Héraðsskólans í skólaskýrslu 1930-1931 að æskilegt væri að til væri listamannaheimili á fögrum og kyrrlátum stað þar sem listamenn gætu komið saman og hvílt sig. Jónas Jónsson frá Hriflu vildi að skólinn væri helgaður listamönnum landsins til vikudvalar þar sem þeir gætu notið samvista, kynningar og sumarhvíldar í náttúrufegurð Laugardals.

Víkjum aftur að skólasögu Laugarvatns

Árið 1932 var Íþróttakennaraskóli Íslands stofnaður en hann var í upphafi rekinn sem einkaskóli Björns Jakobssonar með nokkrum ríkisstyrk. Skólinn starfaði í húsakynnum héraðsskólans, bókasafni, sundlaug og íþróttahúsi, en það hafði verið sýningaskóli Alþingishátíðarinnar en fluttur að Laugarvatni á útmánuðum 1932. Í ársbyrjun árið 1943 var skólinn gerður að ríkisskóla og íþróttahús tekið í notkun árið 1946. Þá var einnig tekin í notkun efri hæð tengibyggingar við sundlaug héraðsskólans. Árið 1968 var tekið í notkun heimavist Íþróttakennaraskólans sem er nú Íþróttamiðstöð.

Árið 1944 var Húsmæðraskóli Suðurlands stofnaður en áður höfðu hússtjórnarnámskeið verið í héraðsskólanum og menntaskólanum. Skólinn var upphaflega rekinn í Lindinni en það var upphaflega byggt sem íbúðarhús. Tvisvar var byggt við húsið á meðan beðið var eftir riflegri fjárframlögum frá hinu opinbera. Árið 1970 var nýi húsmæðraskólinn tekinn í notkun. Þá var kennurum einnig fjölgað úr tveimur í fimm en nýja húsinu var ætlað að rúma 54 nemendur en flestir hafa nemendurnir verið 70.

Við setningu fræðslulaga árið 1946 tóku héraðsskólar upp kennslu til landsprófs og haustið 1947 tók til starfa við héraðsskólann á Laugarvatni framhaldsdeild sem kenndi námsefni fyrsta árs menntaskóla, svonefnd Skálholtsdeild. Þróunin var smám saman sú að stofnaður var menntaskóli árið 1953. Fyrstu stúdentar frá Laugarvatni, sex talsins, luku prófi utan skóla við Menntaskólann í Reykjavík árið 1952 en Menntaskólinn var formlega stofnaður 1953. Þá voru í skólanum 63 nemendur í þremur bekkjum. Eftir 1966 hafa nemendur verið u.þ.b.170-190. Barnaskólinn var reistur árið 1962 en áður var barnaskóli rekinn í húsnæði héraðsskólans.

Sumarparadísin Laugarvatn

Eins og fram hefur komið sá Jónas frá Hriflu, sem var helsti hugmyndasmiður Laugarvatns, fyrir sér að Héraðsskólinn yrði notaður allan ársins hring, sem skóli og til sumardvalar fyrir gesti.

Í skólaskýrslu Laugarvatnsskólans fyrir árið 1932-1933 var fyrst getið um starfsemi gistihúss í Héraðsskólanum. Gistihúsið var starfrækt frá 15. júní til 15. september og var gestastraumur mikill.

Á þessum tíma var að verða til borgarastétt á Íslandi. Hópur fólks sem var alinn upp í Reykjavík og hafði ekki að neinum sumardvalarstað í sveit að hverfa eða vildi fremur fara í sumarfrí en á ættarsetrið. Mín kenning er sú að Laugarvatn hafi verið fyrsti sumardvalarstaður Íslendinga og hér hafi fólk "lært" að fara í sumarleyfi að hætti Evrópubúa.

Svona eina skemmtilega sögu:

Árið 1947 brunnu Héraðsskólinn svo eftir stóð húsið án bursta. Fyrri hóteltjóri tók ekki í mál að reka sumarhótel í hálfbrunnu húsi. Bjarna skólastjóra fannst ómögulegt að geta ekki tekið á móti gestum þar sem aðsóknin var svo mikil og það Þórarinn Stefánsson um að vera hóteltjóri sem hann hafði ekki gert áður. Þetta sumar var veður gott, alltaf sól og blíða og fólk streymdi að. Einn daginn komu tvenn brúðhjón, nýgift pör sem þekktust ekkert og báðu um gistingu en það var aðeins eitt hverbergi laust í Mörk með tveimur kojum. Þau tóku herbergið saman og Þórarinn var steinhissa að nýgiftir menn vildu fremur gista með öðrum í herbergi en að sleppa Laugarvatni.

Fram eftir öllu voru það einkum framsóknarmenn sem sóttust eftir að dvelja á Laugarvatni að sumri til en sjálfstæðismenn létu lítið sjá sig og vildi Þórarinn Stefánsson meina, þegar ég hitti hann og spurði um þetta, að sjálfstæðismenn hefðu lítið farið í frí! Hvað sem því líður þá var löngum svo lítið á að Laugarvatn væri vaggja framsóknarflokksins.

Ragnar Ásgeirsson

Einn af því sem var á Laugarvatni í árdaga skólasetursins var Ragnar Ásgeirsson en hann var ráðinn til að sjá um garðyrkjustörf. Hann byggði húsið sem Húsmæðraskólinn var síðar í en hann var mikill menningar... Ragnar hafði mikinn áhuga á fegrun umhverfisins og gerði m.a. garðinn sem er fyrir utan Lindina, fann vígðulaug og gróf hana upp. Þetta var á tímum kreppunnar og skólinn mátti ekki sjá af einum einasta eyri í annað en nausynjar og því fannst Bjarna skólastjóra hann ekki einblína nóg á ræktun matjurta og vera of mikið í að fegra umhverfið. Þessi meiningarmunur á milli þeirra varð til þess að Ragnar fór frá Laugarvatni en Bjarni sá síðar mikið eftir honum.

Þar sem hugmyndir eru uppi um að gera gufubaðið að spa-stað í hæsta gæðaflokki langar mig að rifja upp grein sem Jónasa frá Hriflu skrifaði:

Í greininni talaði Jónas um tvo staði sem fólk hefði uppgötvað sem heilsubótastöðvar og gert að baðstöðum, Laugarvatn og Hveragerði. Á báðum stöðum væri jarðhitinn undirstaða annarra gæða en flest önnur náttúrugæði væru ólík á Laugarvatni og Hveragerði þannig að framtíðarafnot þessara staða yrðu ólík.

Skömmu eftir að Héraðsskólinn á Laugarvatni tók til starfa tóku gestir að sækja þangað sér til gleði og hvíldar þegar skólinn var ekki að störfum.

... Oft voru á góðviðrisdögum, að sumarlagi, á Laugarvatni á annað hundrað næturgestir.

Aðkomumennirnir fundu brátt að margt var hægt að hafa sér til skemmtunar og hressingar á Laugarvatni. Þeir syntu í sundlauginni og vatninu, þeir fóru í gufubað hjá leikfímishúsinu og í hina helgu laug Jóns Arasonar. Margir lágu á heitum dögum á sandinum við vatnið, líkt og selir á sjávarfjöru, eða grófu sig niður í sandinn til að njóta jarðhitans á áhrifamikinn hátt.

Gigtveik kona kom í mörg sumur í röð í Laugarvatn og tók sér heilsubað á jarðhitasvæðinu við vatnið þannig, að komið var sandi yfir hana og höfuðið eitt stóð upp úr. Þegar hún andaði, sprakk sandbrynjan yfir brjósti hennar við andardráttinn. Flestir gestir á Laugarvatni gengu þrásinnis í skóginum, þegar veður voru góð og tóku sér þar sól og loftbað. Gerðust menn þar hugkvæmir landnemar á góðviðrisdögum. Hver gestur valdi sér hlýlega laut í skógarhlíðinni og helgaði sér blettinn í það sinn, með því að binda vasaklút um trjágrein, sem bar hátt yfir landnámið. Næstu landnemar virtu þessa ráðstöfun og völdu sér sólskinslaut lítið eitt fjær. Þannig geta mörg hundruð manns notið sólbaðs í Laugarvatnsskógi, án þess að nábylið þrengi að hverjum einstökum. Á slíkum dögum var reynt að fullnota alla hina góðu eiginleika staðarnis.

Þegar sjómenn komu að Laugarvatni, tóku þeir báta skólans, undu upp segl og notuðu kunnáttu sína til að sigla hraðbyri yfir hið litla vatn. Hægfara göngumenn lögðu leið sína gegnum birkikjarrið eftir hlíðinni. Ungt og fjörugt fólk klifraði beint upp á Laugardalsfjall, sér til hressingar, og þeir, sem mestir voru göngugarpar, héldu alla leið inn á öræfin, til Lambahlíða og Skjaldbreiðar. Á kvöldin var stiginn dans í skólastofunum. Í suð-austan úrfellis rigningu héldu gestirnir að mestu til innan dyra, spiluðu biljard eða á spil, fengu bækur að láni í bókasafni skólans, syntu í skólalauginni og brugðu sér smá ferð í gufubaðið niður við vatnið. Fæðið var gott á Laugarvatni. Þar vöndust menn sænskri smjörgæs með kjarngóðum og þjóðlegum íslenskum mat. Þrátt fyrir óhjákvæmilegan frumbýlishátt um húsbúnað og margs konar þægindi, sem fólk í stórum löndum veitir sér á baðströndum, þá var þar á þessum árum stigið merkilegt byrjendaspor í baðmenningu Íslendinga."

Eftir stríð varð gerbreyting og sagði Jónas að tvennt hefði komið til: Bruni Héraðsskólans 1947 og greiðari samgöngur til útlanda. Laugarvatn hafði misst bestu herbergi sín á skólaloftinu og Íslendingar tóku að leggja leiðir sínar til annarra landa. Þar þá eftir fát fólk á mörgum íslenskum gististöðum. Jónas sá fyrir sér að þegar búið væri að endurbyggja Héraðsskólann og búið að fullgera borðsal og eldhús í ML yrði húsakostur á Laugarvatni svo fullkominn sem framast yrði kosið við íslenskar aðstæður, bæði fyrir nemendur á vetrum og fyrir sumargesti sem sæktu þangað hressingarheimili og á baðströnd fyrir innlenda og erlenda menn.

Skólasagan

Héraðsskólinn á Laugarvatni varð brátt fjölsóttasti héraðsskóli landsins og þegar hann varð 25 ára höfðu nálægt 2500 nemendur stundað þar nám. Á löngum tíma breytist margt í samfélaginu og milli 1980 og 1990 minnkaði aðsókn að Héraðsskólanum mikið vegna breyttrar skólastefnu. Svo fór að Héraðsskólinn á Laugarvatni var lagður niður árið 1991. Fyrst á eftir var Héraðsskólahúsið notað til kennslu 9. og 10 bekkjar og sem heimavist fyrir nemendur Menntaskólans að Laugarvatni. Síðustu ár hefur Menntaskólinn haft húsið til umráða og nú hýsir það bókasafn og kennslu í myndmennt og handavinnu. Hvorttveggja verður flutt í hús Menntaskólans á næstu misserum. Héraðsskólahúsið er friðað að utan en er orðið mjög illa farið þar sem engir fjármunir hafa fengist til að lagfæra það síðustu árin. Framtíð þessa fallega húss er óráðin sem stendur og þyrfti að gera gangskör að því að finna því hlutverk við hæfi og endurnýja það svo fyrri reisin þess og glæsileiki fái notið sín. Héraðsskólarnir eru minnisvarðar um skólasögu 20. aldar, þegar almenningi gafst kostur á að sækja sér menntun í fyrsta skipti í sögu landsins. Þúsundir Íslendinga hlutu menntun sína í héraðsskólunum og fóru að því búnu til síns heima og sáðu fræjum. Þetta eru kynslóðir Íslendinga sem lögðu grunninn að velmegun heillar þjóðar.

Hugsjónir Jónasar frá Hriflu voru þær að auk skóla ætti húsið að vera helgað listamönnum landsins sem hann taldi vera draumaland listamanna. Það er tímabært að draumsýn Jónasar rætist! Nú ákalla ég alla Jónasa þessa lands um að sameinast í því að gera Laugarvatn að alþjóðlegu draumalandi listamanna!

Skólahugsjón Jónasar

Halldór Laxness komst svo að orði í ræðu á fimmtugsafmæli Jónasar að það væri engum vafa bundið að þjóðheillastofnanir þær sem héraðsskólarnir væru hefðu verið órættur draumur og kannski ódreymdur líka án Jónasar. Kannski væri Laugarvatn sem skólasetur ekki til án hans afskipta en okkur vantar fleiri Jónasa!